

FELSEFE VE İÇTİMAİYAT

Mecmuası

Üç ayda bir çıkar

Türk felsefe Cemiyetinin resmi organıdır

Müdürü : Mehmet Servet

Müessisi : Agâh Sırrı

Müdürlük — Muhterem okuyucularımıza

M. Şekip — (Pierre Janet) - nin ruhiyat sistemi.

M. Bonnaïous — Sociologie et géographie humaine.

A. Franceschini — İtalyanın muasır felsefe cereyanları.

NOTLAR VE TENKİTLER

M. Servet — İktisadî Mezhepler Tarihi (Gide ve Rist)

HULÂSALAR VE TAHLİLLER

Emile Bréhier, *Histoire de la philosophie allemande*. — D. Parodi, *les bases psychologiques de la vie morale*. — Harold Höfding, *Les conceptions de la vie*. — H. Sée, *Science et philosophie de l'histoire*. — Ch. Blondel, *Introduction à la psychologie collective*

MEVKUTELER

Publications of the American Sociological Society. — Giornale Critico della Filosofia

Adres : İstiklâl Lisesi, Şehzadebaşı, İstanbul

Hüsnütabiat matbaası

İSTANBUL

1929

İtalyan felsefesinin muasır cereyanları

Avrupada XVIII inci asrın ilk nısfında başlıyan felsefe hareketlerinde, İtalya, gerek bu hareketlerde tezahür eden temayüller itibarile, ve gerek bunları temsil eden kimseler itibarile, mühim ve original bir rol oynamıştır. Bugün dahi İtalyada felsefe tetkikleri, tam bir inkişaf halindedir; ve *Giovanni Gentile*, *Benedetto Croce* gibi mütefekkirler, memleketlerinin tefekkür seviyesini yükseltmeğe çok hizmet etmişlerdir. Bunların meslekleri üzerinde tetkikler ve tamikler yapılmış, ve aynı zamanda yeni sistemler de ibda edilmişti. Yeni Türkiyanın, şayanı taktir bir hamle ve kuvvetle, manevî hayatını yenileştirmekte olduğu ve garbin bugünkü fikir hayatile temas yollarını araştırmakta bulunduğu bu esnada, İtalyadaki felsefe inkişaflarının seri bir surette gösterilmesi, Türk alimleri için, dikkatı celbedebilir, zannederiz.

Mesaimiz için tespit ettiğimiz hudut, bizi, felsefenin İtalyade XV ve XVII nci asırlarda bütün dünyaca tanınmış olan *Giordano Bruno*, *Bernardino Telesio* gibi Avrupa ilmine yeni bir hamle vermiş olan mütefekkirlerinden fazla bahsetmeğe imkân bırakmakla beraber, zamanında pek az müessir olduğu halde bugünkü İtalyan felsefesinde fikirleri büyük mevki tutan XVIII inci asrın derin ve münzevî mütefekkiri *Giovanni Battista Vico* üstünde bir lâhza tevekkuf etmeden geçemeyeceğiz.

O zamanlar İtalyada *Rene Descartes* in nazariyesi, çok taammüm etmişti. Bu Fransız filozofu, keşfetmişti ki, tefekkür kendi yakiniyetini bizzat gendisinde bulur; "Je pense, donc je

suis,,; bunu söyleyen *Descartes*, tefekkürün müstakil ve silinmez bir şey olduğunu anlatmak istiyordu; çünkü tefekkürü inkâr edebilmek için bile tefekküre, yani onu teyide mecburiyet vardır. *Vico*, insan şuurunu velâyet boyunduruğundan, kendi prensipile kurtarmak, ve bunun için her hakikatin ve yakiniyetin menbâi olmak üzere bu şuru göstermiş olmak şerefine *Descartes* a ait olduğunu kabûl etmiştir; fakat bununla yine ferdî şurudan hariç çıkılmamış olduğunu kaydeder. Her nakadar vazih ve sarîh olarak idrâk ettiğimiz bütün fikirleri hakikî olmak üzere telekki etmekliğimiz mümkün ise de, ve çünkü tefekkürümüz bizatihi kat'î ise de, bununla insan müfekkiyesinin alel'umum menşe ve teşekkülü izah edilmiş olmaz. *Descartes*- ın prensipi, bir şekildir, bir muhteva değildir; ve binnetice *Vico* tarafından her türlü hakikatten mahrum bir yakiniyet olmak üzere telekki edilmiştir.

O halde *Vico*, başka bir görüş noktasından hareket ediyor. Diyor ki, bilmek, yapmakla "fare,, birdir: yani, insan, ancak yaptığını derin olarak bilebilir. İnsanın kâmil bir tabiat ilmini elde edememesinin sebebi de budur; filhakika, tabiat, insanın yarattığı bir şey değildir. Fakat tarih âlemi, temamilen bizim bilgi sahamızdır; çünkü onu insan yaratmıştır. İşte *Vico*, bu esas üzerine, insan tarihinin bütün tehavülünü tetkik etmiş; ve bu tehavül safhaları ile ferdî şuurun geçirdiği inkişaf safhaları arasında bir tekabül keşfetmiştir. *Vico*, tarihte, manevî bir oluş görür; bu oluş, iptidâî şekillerden hareket ederek, hususî ve derunî bir mantık ile, daha tam, daha uzvî şekillere kadar vasil olur.

Bu makalemize tayin ettiğimiz hudut, *Vico* - nun nazariyesine ait ilginç teferruatı tafsilden bizi meneder; yalnız şunu işaret etmek kâfidir ki, *Vico*, telekkisinde, tarih, insan şuuruna hakim olan kanunlarla tanzim edilmiştir. Binnetice milletlerin çocukluk ve olgunlukları, fertlerinkinin aynıdır.

Vico, "Les principes d'une science nouvelle,, adlı büyük eserinde ortaya koyduğu bu nazariyeden, yalnız içtimaî mües-

siselerin hakikaten orijinal bir taktiri değil, belki aynı zamanda, insan ruhunu ferdî şuurun mücerret bir hali içinde mutalâa edilmemesi, ve bilakis tarihî inkişafı dahilinde tetkik edilmesi fikri meydana çıkmış bulunuyordu.

Fakat italyan filizofunun bu büyük fikri, gerek “principes,”-lerin karanlık şekli, ve gerek bilhassa yeni doğmakta olan tenevvür felsefesinin (illuminiisme) o zamanki temayüllerile tezat teşkil etmesi itibarile, zamanında hemen hemen hiç bir muvafakiyet kazanamamıştı.

Vico-nun tarih telekkisi, filhakika tenevvür felsefesinin bir neticesi olan fertçiliğin bir nefyidir. Tenevvür felsefesi, *Descartes*-dan ve ampirizmden ilham alıyor ve tarihî inkişafın ancak nihaî anına, yani hale ehemmiyet atfediyordu. Fazla olarak aklın tenvir edici kudretine karşı olan mutlak itimat, bir taraftan dinî imanı parçalayordu; *Vico* ise, bunu kurtarmağa çalışıyordu. Aynı itimat, bütün tefekkürü, İtalyan filsoflarının derin bir surette bilinebileceğini inkâr ettikleri tabiat tetkiklerine inhisar ettiriyordu; Çünkü tenevvür felsefesinin esaslarından biri tabiat sistemidir. Bu iki tefekkür arasındaki fark, bilhassa insan ruhunu küllî olan tezahürleri dahilinde müstakil bir faaliyet olmak üzere mutalâa ettiği halde, tenevvür felsefesi, şuurda ihsasların heyeti umumiyesini tayin eden haricî şeniyetin bir in'ikâsını görüyordu. İşte bu fikirler arasındaki karışıklıktır ki, *Vico*-nun eserlerindeki derin hakikatların görülmemesine sebep oldu. Fransız inkilabını hazırlayan hars, İtalyada da hüküm sürüyordu. *Condillac*, 1757 den 1767 ye kadar *Duc de Parme*-in oğlunun mürşidi olmuş ve fikirleri italyan alimlerince tamamen tanınmıştı. Fakat *Condillac*-ın ihsasçılığı çok taraftar kazanamadı; zira İtalyada daha fazla mutedil bir ampirizm kuvvetleniyordu; bu ampirizm, tenevvür felsefesinden hareket etmekle beraber hiç bir zaman bunun en son neticelerine kadar ilerlememişti,

Ruhu basit ihsasların istihalelerinden mürekkep bir silsile olmak üzere mutalâa ederek aynı tabiat mekanizmesi prensiplerile

tarif eden maddeciliğe ve ihsascılığa karşı, italyan filozofları ihsasların muhteviyatını orijinal bir surette yuğuran aklın müstekil bir kuvveti mevcut olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu devirden itibaren XIX uncu asrın ilk yıllarına kadar italyan felsefesinin en manidar mümessilleri *Gioia* ile *Romagnosi* dir.

Fransız inkilabından sonra vukubulan büyük fikir teceddüdü İtalyada da orijinal ve kuvvetli şekiller kazandı. Fransada tenevvür felsefesine karşı ananeci (traditionnaliste) mektep, *de Bonald*, *de Maistre* ve *Lammennais* ile ananeyi, velâyeti, katolik itikadını ve siyasette monarşinin ilâhî hakkını yeniden tesis etmeğe çalışıyordu. İtalyada, *Kant*-ın ve muakkiplerinin felsefesi Almanyada inkişaf ettiği esnada yeni bir spiritüalizm meydana çıkıyordu. *Antonio Rosmini* ve *Vicenzo Gioberti*, bu asrın ilk nısfındaki talyan felsefesinin rehberleridir.

Yeni italyan sipiritüalizmi Alman tefekkürüle alâkaları haizdir; fakat ondan müstekildir. Bu felsefeyi, yalnız bazı netice farklarıyla değil, hatta birbirinden çok ayrı usûller ve esaslar itibarile müvazi bir cereyan olmak üzere mutalâa etmek lâzımdır. İtalyan mütefekkirleri için *Kant*-ın karşılaştığı meselenin aynı ortaya çıkmıştı: *David Hume*-un vasıl olduğu şüphecilikle ampirizm ve *Leibniz* ile *Wolff*-un akılcılığından çıkma yeni dogmatizm arasında felsefeyi sıkıan çemberi kırmak.

Fakat millî vahdeti istihdaf eden siyasî harekette hemen hemen hepsi mühim bir rol oynayan italyan filozofları, bu meselenin *Kant* tarafından ortaya konulan hal tarzına karşı çok fazla sempati hissetmediler, hemen hemen istisnasız katolik olan ve fakat fransız an'aneçilerinden farklı bulunan bu filozoflar, katolikliği an'anevî bir imana karşı basit bir hürmet gibi anlamıyorlar, belki daha fazla din içinde kendisini bulan ruhun kendi kendisini serbes ve insiyakî bir surette tanıması şeklinde mutalâa ediyorlardı. Bu telekki, *Rosmini* ile *Gioberti*-nin birer rahip olmaları itibarile daha fazla ehemmiyet kesbeder. *Rosmini*-den evvel bir başka filozof *Pasquale Galuppi* (1770-1846), *Kant*-ı tenkit etmiş

ve ona karşı ihsasın bize şeniyetin sadece bir tezahürünü vermediğini ve belki şeniyetin, esas cevheri itibarile, bizim için gizli kalmadığını ileri sürmüştü. *Galuppi*-ye nazaran, biz ihsaslarımız vasıtasile eşyayı bizatihi idrâk ederiz ve bundan dolayı *Kant*-ın dediği gibi, ruhun evveli emirde hassî olan malzeme üzerinde ilk organizasyonu vücuda getirecek zaman ve mekân şekillerile bir de bilgilerimiz üzerine mantıkî külliyyet ve zaruret damgasını vuracak olan on kategoriye tevlit ettiğini kabul etmek hiç te lâzım değildir.

Galuppi, bütün mantıkî şuur şekillerini teemmül vasıtasile doğrudan doğruya tecrübenin tahlilinden istintaç etmek mümkün olacağını söyler. Bilgi meselesi *Rosmini* tarafından daha fazla olgun ve derin bir surette tetkik edilmiştir. *Trent*-lı filozof-ki neo-guelle ismi verilen cereyana iştirâk etmiş ve papanın riyaseti altında küçük italyan devletlerinin bir konfederasyon teşkil etmesine taraftar olmuş, ve 1848 de dokuzuncu *Pie*-nin liberal kabinesinde Romada nazırlık etmiştir- “ Fikirlerin menşei hakkında yeni tecrübeler,, adlı eserinde *Kant*-ın tarzı halline müşabih bir neticeye vasil olmuştur. Bununla beraber *Kant*-ın felsefesile mücadele etmiştir. *Rosmini*-ye göre *Kant*-ın nazariyesi, bütün bilgilerimizin insan şuurunun ameliyelerinden inşiap etmek vakıası dolayısıle eşyanın objektif olan mevcudiyetindeki yakiniyeti tahrip neticesini ortaya çıkarır, o kadar ki hatta hassî olan bilgilere bile ruh, zaman ve mekân şekillerile müdahale eder. Bu fikir italyan mütefekkirine nazaran, haricî şeniyeti bütün kıymetlerinden mahrum eden bir sübjektivizm yaratıyor, ve insanı ilâhileştirmek sureti e Allahtan temamile ayırıyordu. Bu suretle *Galuppi* ile şu kanaatte birleşiyordu: hassî şuur bizatihi muteberdir. Yalnız basit ihsastan mantıkî fikrin istihraç edilebileceğini inkâr eder; Ona nazaran, mantıkî fikir, hassî tayinlerle vücut fikrinin bir terkididir. Meselâ bir yıldız baktığımız zaman, tecrübe, o yıldızın ziyadarlığı, şekli, cesameti ilah. hakkında intibalar verir, fakat dar manasile yıldız fikri, ancak bu mutaların vücut fikrile birleş-

mesi suretile tahassul edebilir, şuurumuz o zaman ziyadar bir mevcut mefhumuna vasıl olabilir ki, bu mefhum yalnız görmüş olduğumuz hususî bir yıldıza değil, belki alel'umum herhangi ve mümkün bir yıldıza ait olur. İşte hakikî bir fikre bu tarzda vasıl oluruz. Hakikî fikrin vasıfları, külliyyet ve zarurettir, ancak böyle bir fikrin vesatatedir ki hükümlerimizi vücuda getirmek imkânı hasıl olur.

Fakat vücut fikri, yani bütün zihnî mesainin en esaslı temeli, acaba bize nereden geliyor? Bu bize tecrübeden gelmiyor, bil'akis aklın kendisine has bir fikridir, yahut *Kant*-ın tabirini kullanmak üzere, bir kategoridir. Fakat *Kant*-a nazaran, oniki kategori, bizzat aklın mahsulu olduaları halde, *Rosmini*-ye göre, vücut fikri bize Allahtan gelir; ve aklımız, onu hats tarikile kavrar. Bu suretle, ruhun serbes faaliyeti ile dinî iman telif edilmiş bulunuyordu. Fakat *Rosmini*-nin nazariyesi, fikirlerin menşei meselesine bir taraftan bir tarzı hal bulurken, diğer taraftan da haricî şeniyet meselesini halêdilmemiş olarak bırakıyordu. Eşya *Rosmini* tarafından izah edilmemiş, belki ihsasın illeti olmak üzere kabul ve farzedilmiş bulunuyordu; bu suretle şeniyet, tahkik edilmiş değil, belki kabul edilmişti.

İşte XIX uncu asrın diğer bir büyük italyan mütefekkeri olan, *Vincenzo Gioberti* tarafından meselenin bu ciheti tetkik edilmiştir. *Gioberti*, *Kant* - tan sonraki Alman felsefesine, - bu felsefe ile mücadele ederek- bağlanmıştı. İtalyan istiklâli siyasetinde *Rosmini*-den daha fazla mühim bir rol oynayan ve 1849 da (Piémont)-ta başvekil olan *Gioberti*, aynı zamanda hem fikrin, hem de şeniyetin ilmi olan bir nazariye tesisine çalışmıştır. Öyle bir ilimi ki yalnız bilgiyi değil, aynı zamanda eşyayı da izah etsin. *Gioberti*-ye göre Allahın yaratıcı faaliyetinin in'ikâsı olan fikirlerimiz basit bir zihnî mahsûl değil, belki şeniyetin hakikî bir cevherini arzederler. Teemmül, Allah hatsinin muhtevasını daha vazih ve daha zahir bir hale koymaktan başka bir şey yapmaz. Fakat

Gioberti, ölümünden sonra 1856 da intişar etmiş olan *Protologia* serlevhali eserinde, bilhassa felsefesinin ikinci safhasında nazariyesini daha orijinal bir şekle sokmuş ve başka yollardan giderek *Hegel* - e çok yaklaşmıştır. *Gioberti*, insan ruhunun yaratıcı faaliyetini artık Allahın bir in'ikâsı olmak üzere değil, belki müstakil bir kuvvet olmak üzere telakki ediyordu. Tefekkür, ona nazaran, felesefenin birbirine zıt iki haddi arasında , yani vücut ile bilgi melekesi arasında münasebetler tesis eden bir faaliyet olmak üzere tezahür eder; onun içindir ki, bu hadler yalnız bizim tefekkürümüz içinde bir mana kazanırlar. Binnetice şeniyet, artık tefekkürün evvelce mefruz ve meçhul bir unsuru değil, bizzat inkişaf halinde tefekkürün kendisidir. Bu dahiyane telekki, müellifin zamanında büyük bir tesir yapmamıştır. İtalyan felsefesinin *Fichte* - si, *Schelling* - i ve *Hegel* - i o'an bu mütefekkirin oynadığı büyük rol, ancak bugün farkedilmiştir.

İkinci bir makalemizde İtalyan felsefesinin bugünkü cereyanlarına gelinceye kadar muahhar inkişaflarını tasvir etmeğe çalışacağız.

Aldo Franceschini